

ბულბაათი რცხილაძე

ქართველვაი და რუსული მისიანიზმი

ერთი მივიწყებული შაჰის შესახებ

საქართველოში წლების მანძილზე სახელმწიფო დონეზე წარმოებულმა ანტირუსულმა პროპაგანდამ, საზოგადოების გარდა, ქართველი ეკლესიის მსახურებისა და მრევლის ერთი ნაწილიც მოიცვა. გაცოცხლდა საბჭოთა პერიოდში შობილი „დისიდენტური“ მითები, რუსების მიერ ქართული კულტურის მოსპობის მიზნით „შეთეთრებული“ ფრესკების შესახებ, აქცენტი გაკეთდა არა რუსეთის წყალობით საქართველოს დანაკუწებული, ქრისტიანობის მტერთაგან იავარქმნილი სამეფო-სამთავროების გაერთიანებასა და მოშლილი საეკლესიო ცხოვრების აღდგენაზე, არამედ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიისა და პატრიარქის თანამდებობის გაუქმებაზე. „პატრიოტები“ სდუმან იმაზე, რომ იმჟამად, მეფის რუსეთში დიდი ხნის წინ იყო გაუქმებული პატრიარქობა და ეკლესიის მეთაურის ფუნქციას მირონცხებული ხელმწიფე-იმპერატორი ითავსებდა. ასევე უნდა გვახსოვდეს, რომ სწორედ რუსეთთან შეერთებამდე დაკარგა ქართულმა ეკლესიამ მონასტრები ათონსა და პალესტინაში, ხოლო დასავლეთ საქართველოს ბევრ კუთხეში საერთოდ მოიშალა საეპისკოპოსოები და გამაღებული ისლამიზაციის პროცესი მიმდინარეობდა, სამარცხვინო „ტყვის სყიდვის“ ფონზე. ბევრად სახარბიელო ვითარება არც აღმოსავლეთ საქართველოში იყო.

რა გასაკვირია, რომ ამ ელემენტარული ისტორიული ჭეშმარიტების უარ- თუ უგულებელმყოფელნი ეჭვს ქვეშ აყენებენ რუსეთის, როგორც ბიზანტიის მემკვიდრის, „მესამე რომის“ ისტორიულ ფუნქციას. მაგრამ მათ არ უწყიათ, რომ რუსეთის განსაკუთრებული ისტორიული მისიის შესახებ შუა საუკუნეების საქა-

რთველოშიც ჰქონდათ ინფორმაცია.

როგორც ცნობილია, 1453 წელს კონსტანტინეპოლის დაცემისა და ბიზანტიის იმპერიის გაქრობის შედეგად საქართველო მეტად არახელსაყრელ გეოპოლიტიკურ გარემოში აღმოჩნდა. ოსმალეთის იმპერიის გამეზობლება საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ ფლანგზე დამღუპველი აღმოჩნდა ჩვენი ქვეყნისათვის. კონსტანტინეპოლის დაცემიდან სულ რამდენიმე წელიწადში საქართველო სამეფო-სამთავროებად დაიშალა, დასავლეთი საქართველო მალევე ოსმალების გავლენის სფეროში მოექცა, სამხრეთი საქართველო — ტაო-კლარჯეთი და მესხეთი კი ანექსირებულ იქნა მის მიერ. ოსმალეთის იმპერიის გავლენა, მე-16 საუკუნიდან მოყოლებული, არაფორმალურად აღმოსავლეთ საქართველოზეც იგრძნობოდა, რომელიც ოფიციალურად სპარსეთის ვასალურ დამოკიდებულებას დაექვემდებარა.

ასეთი მძიმე ვითარება შეიქმნა მე-15 საუკუნის მეორე ნახევრისა და მე-16 საუკუნის საქართველოში. სამაგიეროდ, აღმოსავლეთ ევროპაში მიმდინარეობს რუსული სამთავროების გაერთიანების პროცესი მოსკოვის ლიდერობით. მე-15-16 საუკუნეების მიჯნაზე მოსკოვის დიდი სამთავრო ჯერ კიდევ ძალზე სუსტია საიმისოდ, რომ მეტოქეობა გაუწიოს ბალკანეთსა და შავი ზღვის აუზში გაბატონებულ ოსმალეთს, მაგრამ გამომდინარე იქიდან, რომ მოსკოვი ერთადერთი მართლმადიდებელი ქვეყანაა, რომელიც არ მოექცა მუსლიმ ოსმალთა უღლის ქვეშ და, მეტიც, გააფართოვა თავისი ტერიტორიები, რუსეთში, პირველ ყოვლისა, სასულიერო წრეებში, განვითარება ჰპოვა მესიანისტურმა იდეებმა, მოსკოვის განსაკუთრებული ისტორიული როლის შესახებ. ყველაზე ცნობილი მათ შორის ბერი ფილოთეოსის მიერ მოსკოვის „მესამე რომად“ გააზრებაა. ბიზანტიის მემკვიდრეობა ფილოთეოსს და მისი მოსაზრების გამზიარებლებს უმთავრესად არა პოლიტიკური, არამედ რელიგიური დატვირთვით ესმოდათ. რომანოვების დინასტიის დამკვიდრების დროს, მე-17 საუკუნის დასაწყისში, რუსეთში მესამე რომის იდეა მივიწყებულა იყო, მისი რეანიმირება და პოლიტიკურ კონცეფციად ჩამოყალიბება მხოლოდ მე-19 საუკუნის შუა ხანებში მოხდა.

მესიანისტური იდეების თვალსაზრისით რუსეთი გამონაკლისი არ არის. „ახალი რომისა“ და ისტორიაში საკუთარი განსაკუთრებული როლის იდეა ბერძნებსაც ჰქონდათ და ბულგარელებსაც. ფილოთეოსამდე ჯერ კიდევ საუკუნე-ნახევრით ადრე, ე. ი. მე-14

საუკუნის შუა ხანებში, ბულგარეთში უკვე არსებობდა წარმოდგენა სატახტო ქალაქ ტირნოვზე, როგორც „ახალ ცარგრადზე (კონსტანტინეპოლზე)“, დასუსტებული ბიზანტიის დედაქალაქის საპირისპიროდ. ბულგარეთის მეფეს იმავე ეპითეტებით ამკობდნენ, როგორც ბიზანტიის იმპერატორს („მართლმორწმუნე“, „ჭეშმარიტების ღვთიური დამცველი“ და ა. შ.). ბერძნებს კი ხომ ისედაც მიაჩნდათ კონსტანტინეპოლი „ჩრდილოეთის სიონად და დიდი ხელმწიფის ქალაქად“, ხოლო საკუთარი თავი „ღვთის რჩეულ“ ერად.

რაც შეეხება რუსეთს, ბერი ფილოთეოსის მიერ მე-16 საუკუნეში ფორმულირებული „მესამე რომის“ იდეა და მასთან დაკავშირებული ასპექტები თანდათანობით და, რაც ყველაზე უფრო საინტერესოა, უცხოელების, პირველ ყოვლისა, ბალკანელი სლავების (სერბები, ბულგარელები) მიერ ყალიბდებოდა და ვრცელდებოდა. არსებობს დასაბუთებული ვარაუდები, რომ ფილოთეოსმა თავისი მოსაზრებები სამხრეთის სლავ ავტორებზე დაყრდნობით განავითარა (მეთოდოს პატარელის „გამოცხადება“ და წმ. ანდრია სალოსის „ცხოვრება“, წმ. იპოლიტეს და წმ. ანდრია კესარიელის აპოკალიფსის განმარტება და სხვ).¹ ფილოთეოსის ახალგაზრდობაში, ივანე მესამის (დაიბ. 1440 — გარდ. 1505 წწ.) მმართველობის დროს, განსაკუთრებით კონსტანტინეპოლის დაცემის (1453 წ.) შემდეგ, მოსკოვს სამხრეთელი სლავი ინტელექტუალების (ისინი კი პირველ რიგში სასულიერო პირები იყვნენ) დიდი ნაკადი მოაწყდა. მათი გავლენა რუსული პოლიტიკური აზრის ჩამოყალიბებაზე ეჭვს არ იწვევს.²

ბუნებრივია, რომ ბალკანელი ემიგრანტები ოსმალთა თურქების მიერ მათი სამშობლოს დაპყრობის შთაბეჭდილების ქვეშ იყვნენ. მათთვის რუსეთი წარმოადგენდა მართლმადიდებლობის ერთადერთ ბურჯს, რომელსაც სამომავლოდ დიდი რელიგიური და, მასთან ერთად, პოლიტიკური ფუნქცია ეკისრა. თანაც, ბერ ფილოთეოსთან შედარებით, ბალკანელი მოღვაწეებისათვის პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი ასპექტი წინა პლანზე იდგა. აქვე აუცილებელია ივანე მესამის ქორწინების ფაქტის აღნიშვნა ბიზანტიის ბოლო იმპერატორის ძმიშვილზე, სოფია პალეოლოგზე (1472 წ.), რომელმაც შემოიტანა რუსულ პოლიტიკურ სინამდვილეში პალეოლოგთა ღერბი — ორთავიანი არწივი. ივანე მესამის მეკვიდრე — ვასილი მესამე (დაიბ. 1479 — გარდ. 1533 წწ.) ევროპაში უკვე „რუსთა იმ-

¹ И. Кирилловъ: «Третий Римъ». Москва, 1914 г., стр. 29.

² Николай Ульянов: «Комплекс Филофея», Нью-Йорк, 1956 г., в: «Новый журнал» №45, стр. 249-273.

პერატორად“ იწოდებოდა.

ქვემოთ წარმოდგენილი ფაქტების საშუალებით დავინახავთ, რომ რუსული მესიანისტური იდეების ჩამოყალიბება-გავრცელებაში თავიანთი წვლილი ქართველებსაც აქვთ შეტანილი.

შუა საუკუნეების ბიზანტიური საეკლესიო ტრადიცია, როგორც ცნობილია, მდიდარია სხვადასხვა ტიპის წინასწარმეტყველური გადმოცემებით. ერთი ასეთი გადმოცემათაგანია პირველი ქრისტიანი იმპერატორის, კონსტანტინე დიდის (გარდ. 337 წ.) კუბოს სახურავზე არსებული წინასწარმეტყველების შემცველი წარწერის შესახებ. აბსოლუტურად გაუგებარია, როდის და ვის მიერ უნდა გაკეთებულიყო ეს წარწერა, მაგრამ ყველაზე გვიან, მე-17 საუკუნეში, კონსტანტინე დიდის სარკოფაგიდან თითქოს-და დაკარგული წარწერის ტექსტი საყოველთაოდ ცნობილი გახდა. ეს ტექსტი 1684 წელს გამოაქვეყნა ღოროთეოს მონეემასიელმა თავის წიგნში „სხვადასხვა ისტორიული თხზულების კრებული“, შემდეგ კი მინის „ბერძნულ პატროლოგიაშიც“ შევიდა. თანამედროვე რუსულზე გადმოთარგმნილი, ეს ტექსტი ასე ჟღერს:

«В первом году индикта держава Исмаила, который именуется Магомет, победит род Палеологов, овладеет Семихолмием, будет господствовать в нем, множество народа погубит и опустошит острова до Понта Эвксинского. В восьмом году индикта разорит живущих по берегам Истра, Пелопоннес подвергнет запустению, в девятом — в северных землях станет воевать, в десятом — далматинцев победит, на время вспять обратится, [но затем] против далматинцев [вновь] великую брань воздвигнет, но те частичное поражение ему нанесут. И многочисленные, как листва, [бойцы] западным [народам] последуют, войну на суше и море начнут и Исмаила победят. Потомство же его будет править краткое время. **Светловолосый род** (ხაზი ჩვენია - გ. რ.) с помощниками его вконец Исмаила победят и Семихолмие с особыми преимуществами [в нем] получат. Тогда начнется жестокая междоусобная брань, [длящаяся] до пятого часа. И прозвучит троекратный глас: «Остановитесь, остановитесь со страхом! И, поспешив на десную страну, обретете там мужа, воистину дивного и крепкого. Сей будет вашим властителем, ибо он любезен Мне, и вы, приняв его, исполните волю Мою».³

³ Схимонах Иосиф Ватопедский: «О кончине века и антихристе» (глава 6-ая): http://azbyka.ru/otechnik/Iosif_Vatopedskij/o-konchine-veka-i-antikhriste/6

ამ ტექსტის ზოგიერთი პასაჟი („Светловолосый род», «Остановитесь! Остановитесь!») იმდენად წააგავს მეთოდის კონსტანტინეპოლელის (გარდ. 847 წ.) წინასწარმეტყველებას, რომ ზემოთ მოყვანილი წინასწარმეტყველების ავტორობაც ხშირად მე-9 საუკუნის ამ წმინდანს, მეთოდის მისწერებოდა ზოლმე (თუმცა პალეოლოგთა მოხსენიება, რომლებიც ბიზანტიას მხოლოდ 1261 წლიდან მოველინენ საიმპერატორო დინასტიად, ამ ვერსიას სრულად გამორიცხავს). უფრო დამაჯერებელია, ვივარაუდოთ, რომ დოროთეოს მონევემასიელის მიერ გამოქვეყნებული ტექსტი პალეოლოგთა მმართველობის ბოლო პერიოდში, ბიზანტიის საბოლოო დაცემამდე არც თუ ისე დიდი ხნით ადრე შეიქმნა (და შესაძლოა, მართლაც იქნა დატანილი კონსტანტინე დიდის სარკოფაგზე).

თუკი ყირიმის ომის დროს, 1854 წელს მოსკოვში სპეციალურად ამ თემაზე დასტამბულ ბროშურას⁴ დავეყრდნობით, ზემოთ ციტირებული წინასწარმეტყველება დაშიფრული ყოფილა თანხმობენებით, და ხმოვანი ასოებით იგი ბერმა გენადიმ, პოსტბიზანტიური კონსტანტინეპოლის მომავალმა პატრიარქმა, იოანე პალეოლოგის მმართველობის ჟამს (1425-1448 წწ.) შეავსო. მაგრამ ესეც მხოლოდ ზეპირი გადმოცემაა და საკუთრივ პატრიარქ გენადის მიერ შედგენილი დოკუმენტი არ მოიპოვება.

მაშ, გამოდის, რომ 1684 წლამდე „ქერათმიანთა მოდგმის“ შესახებ წინასწარმეტყველება მხოლოდ ზეპირი ხასიათისა იყო, ან იქნებ წერილობითი წყაროები არ არის შემორჩენილი? — არა, ეს ასე არ არის. სერბი აგიოგრაფი პახუმი (გადმოსახლდა მოსკოვში 1540 წელს), ტირნოველი მწიგნობრის, ეფიმის მოწაფე, რომელიც „რუსეთის უმაღლეს ქრისტიანობაზე“ და „უპირატეს მართლმადიდებლობაზე“ საუბრობდა და თან მოსკოვის მთავრისათვის იმპერატორის ტიტულსაც დამსახურებულად მიიჩნევდა, „светловолосый род“-ის (სხვა ვერსიით, „русый род“) ნაცვლად უკვე „русский род“-ს ახსენებს: «Если все преждереченные Мефодием Патарским и Львом Премудрым знамения о граде сем сбылись, то и последняя не минуют, но тоже сбудутся; ибо написано: русский род всего Измаила победит и Седмихолмый возьмет и в нем воцарится».⁵

⁴ Предсказание, найденное над гробом Константина Великого о падении Турецкой Империи. Москва, 1854 г., тип. Ал. Семена. ეს მასალა შესულია კრებულში: В. П. Кузнецов (редактор-составитель): Славная история Царьграда и Византийские пророчества. Москва, 2000 г., приложение к альманаху «Жизнь вечная».

⁵ Ульянов: 1956.

მაგრამ მე-20 საუკუნის რუსი ემიგრანტი ისტორიკოსი და მწერალი ნიკოლაი ულიანოვი (გარდ. 1985 წ.), რომლის 1956 წელს ნიუ იორკში გამოქვეყნებული სტატიიდანაც მოგვაქვს ეს ციტატა, ამ სტატიის მე-11 სქოლიოში თავად აღნიშნავს ერთ, ჩვენი შეხედულებით, სენსაციურ გარემოებას: *Справедливость требует отметить, что сербы не сами выдумали «русский род»*. И. И. Срезневский нашел французский перевод одной грузинской летописи, где приводится пророческий текст надписи на Константиновой гробнице: «*Les nations des Russes reunies ensemble avec touc ceux qui les entourent, triompheront des Ismailites*». // «სამართლიანობისათვის უნდა აღინიშნოს, რომ სერბებს თავად არ გამოუგონიათ „რუსული მოდგმა“. ი. სრეზნევსკიმ იპოვა ერთი ქართული მატეიანის ფრანგული თარგმანი, სადაც მოყვანილია კონსტანტინეს სარკოფაგის წინასწარმეტყველური წარწერა: „რუსული (რუსი) მოდგმა გაერთიანდება ყველასთან, ვინც მის გარშემოა, და ისმაელიტებზე გაიმარჯვებს“». ⁶

ნ. ულიანოვი მცირე უზუსტობას უშვებს, როდესაც ამბობს, რომ მე-19 საუკუნეში მოღვაწე აკადემიკოსმა ი. სრეზნევსკიმ ერთი ქართული მატეიანის ფრანგული თარგმანი იპოვაო. აკად. სრეზნევსკის საკუთრებაში ჰქონდა უშუალოდ ძველი ქართული ხელნაწერის, პალიმფსესტის ორიგინალი, რომელიც აღწერა მარი ბროსემ და ქართულიდან ფრანგულად თარგმანიც მას ეკუთვნის. მხედველობაში გვაქვს მე-14-15 საუკუნეების აგიოგრაფიული და საღვთისმეტყველო ხასიათის თხზულებათა კრებული, გადაწერილი პერგამენტზე იოანე ცოფაიშვილისა და დანიელ ხამბაშურის მიერ. ინფორმაცია ამის შესახებ დაცულია რ. ორბელის ქართული ხელნაწერების კრებულში, ⁷ ხოლო საკუთრივ ხელნაწერი ინახება პეტერბურგში, ისევე, როგორც მარი ბროსეს 1859 წლის სტატია მის შესახებ. ⁸

ვფიქრობთ, რომ წესით და რიგით, აუცილებელია, გაგრძელდეს კვლევა ამ მიმართულებით და პეტერბურგში ჩავიდინენ დარგის სპეციალისტები, სავარაუდოდ სენსაციური მასალის შესასწავლად. დიახაც, რომ სენსაციურია რუსი ავტორის ცნობა იმის შესახებ, რომ „რუსთა მოდგმის“ ცნება პირველად ქართულ ენაზე ფიქსირდ-

⁶ იგივე ციტატა, ულიანოვის გარდა, უფრო ადრე მოხმობილი აქვს მეფის რუსეთის დროინდელ პეტრე კირილოვსაც. იხ.: ზემოთ დასახ. ნაშრ., Кириллов (1914 г.), стр. 15.

⁷ Русудан Орбели: Собрание грузинских рукописей Института востоковедения. Москва-Ленинград, АН СССР, 1956 г., стр. 63.

⁸ იხ. იქვე. სქოლიოში მითითებულია მარი ბროსეს ნაშრომიც: M. Brosset: Notice sur un manuscrit georgien palimpseste appartenant a M. Sreznevski. Bull. Hist.-phil., t. XVI (1859) (=Melanges Asiatiques, t. III).

ება და რუსული მესიანისტური სწავლება კონსტანტინეპოლის გათავისუფლების შესახებ ირიბად მაინც საქართველოსთან არის დაკავშირებული. სავსებით შესაძლებელია, რომ არა მხოლოდ პაზუმი სერბი, არამედ უფრო გვიანდელი, ჩვენ მიერ ნახსენები ბერძენი ავტორებიც, „ქერათმიანთა“ შესახებ ინფორმაციას ქართული წყაროებიდან გაეცნენ — ცოფაიშვილისა და ხამბაშურის ხელნაწერი ხომ ყველაზე ძველია — მე-14-მე-15 საუკუნეების მიჯნისა.

ნებისმიერ შემთხვევაში, ისტორიის ეს ნაკლებად ცნობილი ეპიზოდი კიდევ ერთხელ ასახავს მართლმადიდებელი ხალხების, განსაკუთრებით კი, ქართველების და რუსების დიდ ისტორიულ და სულიერ კავშირს. ეს ფაქტი მით უფრო მნიშვნელოვანია დღეს, როდესაც არაკეთილმოსურნენი ცდილობენ ამ ხალხებს შორის გათიშულობისა და შუღლის დათესვა-გაღვივებას.

